

Крижанівська Ю. В. студентка II курсу спеціальності
«Психологія» НУ «Львівська політехніка»

Свідерська О. І. кандидат політичних наук, ст. викл.
кафедри теоретичної та практичної психології
НУ «Львівська політехніка»
<https://orcid.org/0000-0001-6618-0559>

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПСИХОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ ДО ФЕНОМЕНУ ДОВІРИ

Феномен довіри сьогодні залишається предметом наукових суперечностей, що точаться серед представників багатьох напрямів досліджень. З одного боку довіру можна вважати лакмусовим папірцем у формуванні суспільно-політичного устрою, на що вказують розвідки відомих мислителів сучасності, зокрема й Ф. Фукуяма. З іншого боку довіра є тим необхідним елементом розвитку особистості, котрий сприяє її самоактуалізації.

Ключові слова: довіра; самоактуалізація; базальна довіра; саморозвиток; самоприйняття.

Вступ. Формування в останній десяток років епохи пост-правди зумовлює по-новому скеровувати наукові пошуки, як видається на перший погляд, давно досліджених явищ. Цифровізація сучасного життя й активне формування у ньому віртуальної ідентичності є одними із чинників трансформації наукових підходів, модифікації методів дослідження, зосередження не так на реальному, як на інформаційному полі соціальної взаємодії сучасної людини. Одним із таких аспектів осучаснених наукових розвідок є питання довіри, в тому числі й її цифрового зразка.

Передусім, варто наголосити на тому, що феномен довіри є предметом наукових суперечностей, що точаться серед представників багатьох напрямів досліджень. Довіру можна вважати лакмусовим папірцем у формуванні суспільно-політичного устрою, адже, наукові розвідки, зокрема й відомого філософа Ф. Фукуяма постійно наголошують на вагомості її формування у суспільстві, шляхом введення в дію верховенства права, дотримання громадянами законів, формування нових соціальних контактів, відтак, йдеться про певний соціальний капітал, основна ідея якого закладена ще капіталізмом. Зрозуміло, що такий підхід до трактування довіри не є універсальним, проте наштовхує на думку, що вона виконує певну інтегративну функцію у соціальній чи груповій динаміці. Зрештою феномен довіри не є тільки філософським чи соціально-політичним поняттям, адже

психологічна наука також достатньо ґрунтовно займається розробкою даного поняття. До прикладу, предметом багатьох досліджень зарубіжних авторів у соціальній психології є довіра у взаєминах людей : С. Джурард і П. Лакоу, до прикладу, досліджували довіру з точки зору саморозкриття внутрішнього «Я». Змістом поняттям саморозкриття, вчені вважали думки, почуття, звичайні життєві проблеми, стосунки з оточуючими людьми. Особливо цікавим й актуальним, на наш погляд є вивчення психологічних передумов формування саме цифрової довіри. Проте, передусім варто проаналізувати ті дослідження, котрі вже є напрацьованими у контексті формування уявлень про цей феномен.

Метою статті є формування цілісного уявлення про поняття довіри через ґрунтовний аналіз численних підходів та інтерпретацій даного поняття.

У ході написання статті були поставлені **такі завдання**: окреслити поняття довіри з точки зору філософського та історичного напрямів дослідження; окреслити основні наукові підходи та специфіку дослідження довіри із позиції психологічної науки, зокрема вчених, представників зарубіжної та вітчизняної науки; здійснити загальний аналіз формування довіри і її основних чинників.

Теоретичне підґрунтя. Дослідження довіри можна виокремити вже у ранніх розвідках Дж. Лока, Г. Гроція, Ф. Ніцше, І.

Питання психології

Канта й Д. Юма. У психологічній літературі, напрацювання уявлень про довіру первинно належать таким дослідникам, як Е. Фром, К. Хорні, К. Роджерс, А. Маслоу. До слова, сьогодні даний феномен не втратив своєї актуальності у наукових розвідках, більше того, в українській філософсько-психологічній думці можна дедалі частіше зустріти концептуалізацію поняття цифрової довіри.

У дослідженні було використано переважно загальнонаукові **методи дослідження**: аналізу й синтезу, при дослідженні поняття довіри, його елементів та, об'єднання раніше виділених частин у єдине ціле; індукції та дедукції – через призму спостереження за особливостями поведінкових проявів у осіб із різними рівнями довіри й їхньої співдії із навколишнім середовищем; абстрагування, через призму дослідження довіри як чинника формування внутрішньо групових стосунків, тощо.

Результати дослідження. Про необхідність дотримання обіцянок як важливої складової існування людини у системі суспільно-політичних відносин у свій час писали Дж. Лок, Г. Гроцій, Ф. Ніцше, І. Кант, Д. Юм на ін. До прикладу, у напрацюваннях Ф. Ніцше людина зображена в образі тварини, що не тільки має сміливість давати обіцянки, але, водночас, вміє брати на себе відповідальність за їх виконання. Цим філософ наголошував, що без базових норм і правил у поведінці між людьми практично неможливим є існування у соціумі. Інший видатний філософ І. Кант називає ці норми загальними, й спрямованими на кооперацію, вони включають ті заборони або ж, навпаки – дозволи, що створюють передумови до співпраці. Дотримання таких норм можна вважати моральним мінімумом будь-якої людини у суспільстві, без якого неможлива систематична міжособистісна взаємодія. Таким чином, довіряючи людині, ми очікуємо від неї дій, що відповідають прийнятним моральним нормам. У даному випадку мораль слугує системою гарантій, а сама наявність універсальних моральних норм, які підтримуються суспільством, є основою для формування соціальної довіри.

У теологічних дослідженнях довіра розглядається у контексті віри людини у Бога.

Також доцільно зазначити про несинонімічність понять «віра» та «довіра»: перше відзначається емоційною глибиною та станом, при якому людина здатна здійснювати ірраціональні вчинки, ігноруючи усі доводи та аргументи; довіра у свою чергу, базується на певному скептицизмі, має у своїй основі раціональні міркування, сформовані на основі життєвого досвіду [2, с. 1045]. В історичному ж напрямі вивчення феномену довіри розглядаються відносини, які існували ще у первісному суспільстві, та їхній вплив на подальший розвиток людства. Вчені вважають, що завдяки солідарності, взаємодопомозі та довірі відбувалось виживання усїєї спільноти. Що нашо вхує нас на розуміння важливості довіри у первісному суспільстві й її подальшу роль у його розвитку.

У психологічній науці цей феномен також має достатньо глибинний аналіз. До прикладу, Е. Фромм вважав, що усі люди, будучи маленькими дітьми, довіряють, не підозрюючи про несправедливість у світі, яка може бути наслідком спілкування не тільки з незнайомцями, але й із власними батьками [12]. Це твердження перегукується із думкою Е. Еріксона, який вводить термін «базової довіри / недовіри» і трактує її, як базову установку особистості, сформовану в результаті материнського піклування, ступінь розвитку якої залежить від якості материнської турботи у перший рік життя. У дитини формується довіра до світу, необхідна якість для нормального існування через задоволення її потреб й завдяки у достатній мірі проведеного часу з матір'ю. Дитина із високим рівнем базової довіри сприймає світ як стабільне та безпечне місце, а людей як турботливих і надійних. Якщо ж дитина не дістає належної теплоти, турботи та любові, у неї формується недовіра, наслідком якої є боязливість, підозрілість, ворожість й соціальна тривога. Результатом цього може стати невпевненість у собі, слабовілля, відчуття приниженості, труднощами у побудові дорослих міжособистісних взаємин, перманентного почуття самотності, ізоляції та соціального вакууму [11].

Про почуття недовіри до світу та невротичну поведінку, спричинену деструктивними взаємостосунками дитини та

Питання психології

її батьків, також пише у своїх роботах К. Хорні. Вона акцентує свою увагу на несвідомому почутті тривоги та занепокоєнні, яке називає базальною тривоگو. Дослідниця неодноразово наголошувала на тому, що почуття такої тривоги є тісно пов'язане із самотністю і безпорадністю, та «з'являється у дитини у потенційно ворожому до неї світі». Причини такої тривоги, на її думку, необхідно шукати у сімейному вихованні: невиконання батьками обіцянок, непослідовна поведінка, глузування, емоційна відстороненість, тощо. З плином часу, базальна тривога може виявлятися у світосприйнятті уже сформованої особистості та її стосунках із людьми. Отже, нестача тепла і любові зі сторони батьків формує невротичну особистість, яка в подальшому, як стверджує К. Хорні, вибирає і створює для себе захисну стратегію спілкування з оточуючими [7, С. 24-25].

Засновник гуманістичної психології, А. Маслоу вважав вміння довіряти однією із важливих якостей самоактуалізованої особистості. У своїх напрацюваннях він трактує довіру через призму відношення людини до світу. Окрім цього, він став одним із перших зарубіжних психологів, які розглядали довіру не тільки через стосунок «Я і світ», але й як елемент внутрішнього ставлення до самого себе, акцентуючи на тому, що довіра – це рефлексивне суб'єктивне утворення, пов'язане із особистісними рисами впевненості, самопідтримки, самоконтролю, самоповаги, самоприйняття, інтернальності у досягненнях та ін. [9]. Деякі дослідники порівнюють особистісну довіру із вмінням знаходити у собі як джерело підтримки так і відповідальності за свою діяльність. Також актор наголошує на тому, що при відсутності достатнього особистісного рівня довіри людина «може шукати підтримку в минулому або фантазійному майбутньому» замість того, щоб жити теперішнім й власні сили [8, с. 47].

Ще один представник гуманістичної психології К. Роджерс по-своєму також досліджує феномен довіри, зокрема, через призму її взаємозв'язку із самоактуалізацією. Останню він вважав центральним процесом у житті людини, задля реалізації якого докладаються потужні зусилля й активується мотивація. Як слушно зауважує дослідниця

Ларкіна, І. В., К. Роджерс вважав особистість, котра приділяє багато уваги організмичному оціночному процесі (рішення «добре – погано» приймається не на рівні розуму, а на рівні людського організму в цілому) самоактуалізованою. Ці переживання, на думку автора теорії є найбільш точними. Особистість, на переконання К. Роджерса, здатна сприймати у чистому вигляді свої емоції, потреби й життєві ситуації, відтак – вона інтегрує усі межі свого переживання і, в результаті цього, приходять до висновку, що для неї є правильним, а що ні у даній ситуації [5, С. 161-162].

При аналізі наукових розвідок пострадянського простору, виявлено, що довіра як самостійне соціально-психологічне явище вперше почало досліджуватись Т. П. Скрипкіною. У своїх наукових розвідках вона окреслює поняття довіри як «здатність людини наділяти явища, об'єкти навколишнього світу, інших людей, чужі й власні дії властивостями безпеки (надійності) і значущості (цінності)». Дослідниця також зазначає, що без довіри людині жити вкрай складно, вона втрачає зв'язок зі світом, що в подальшому може призвести до негативних наслідків [10, с. 85]. У залежності від об'єкту довіри Т. П. Скрипкіна виділяє в різних напрямках психологічної науки три окремі галузі: довіра до світу, довіра до себе, довіра до інших. У поняття довіри, на її переконання відносяться міра, вибірковість і парціальність. Мірою довіри до себе є рівень саморозкриття особистості; під вибірковістю мається на увазі поєднання суб'єкта й об'єкта довіри, рішення, та чи варто довіряти певним думкам, емоціям та намірам; парціальність – ступінь свободи: особа дозволяє собі силу вираження почуттів та емоцій, дотримується певних думок, приймає рішення та здійснює власні поведінкові наміри [3, с. 243].

Довіру до певної людини, Т. П. Скрипкіна пропонує розглядати як частковий випадок довіри до світу. Свою позицію дослідниця аргументує наступним: «Якщо людина вступає у відносини з іншою особою, то цю особу можна розглядати як частину світу, з якою суб'єкт взаємодіє в даній ситуації» [10, с. 233]. Основними ж функціями довіри на її думку є: моделювання цілісності буття людиною у разі її відсутності; моделювання цілісності власної

Питання психології

особистості; об'єднання людини та світу в єдину систему.

Ще одним цікавим підходом до феномену довіри є результати напрацювання, здійсненні Антоненком І. В. Вченому вдалось виокремити чотири основні групи факторів, що впливають на формування довіри: суб'єктні фактори довіри, зумовлені властивостями суб'єкта довіри; об'єктні фактори довіри, зумовлені властивостями об'єкта довіри; фактори середовища – зовнішні фактори, що постійно впливають на особистість; ситуаційні фактори – зовнішні чинники, які діють лише в певній ситуації [1, с. 158].

У психології також існує дослідження феномену довіри із точки зору довірливого спілкування – коли одна людина довіряє іншим якусь конфіденційну інформацію, почуття, думки, переживання, розкриває ті чи інші сторони внутрішнього світу особистості». [5, с. 131].

Чи не найбільшого розвитку дослідження довіра набула саме у соціальній психології. Так, Н. Соболева описує довіру як параметр суб'єктивної реальності, як очікування істини та надію на її отримання непрямым чином. Вона виділяє певні причини, на основі яких людина буде довірливою стосунки, тим самим опираючись на авторитет іншого чи загальну думку більшості. До них відносяться усвідомлення власної слабкості, небажання або невміння вирішувати свої проблеми, присутність почуття власної невизначеності у суспільстві. Довіра – це перш за все психічний стан, почуття і ставлення суб'єкта до когось або чогось. Також вона вважає довіру похідною від віри, її проекцією у світі суб'єктивних, зокрема міжособистісних відносин [1, с.13].

За О. М. Кожем'якіною, «довіра – це складне ієрархічне соціальне явище, яке відображає певне ціннісне відношення, що має характер очікування бажаного результату потенційно некерованих взаємодій і базується на впевненості у правильності й ефективності дій об'єкта довіри, визнанні його діяльності як відповідної етичним нормам (чесність, відповідальність, професійність, компетентність, тощо)» [4, с. 49]. Довіра володіє «потенціалом захищеності і надійності», та цим самим сприяє зменшенню

соціальної складності та невизначеності. Дослідниця також приділяє увагу категорії довіри пов'язуючи її з етичним планом: довіра ґрунтується на очікуванні ціннісної відповіді. «Етос довіри базується на моральному обґрунтуванні, яке може мати морально-теоретичний, морально-практичний і феноменологічний виміри». Отже, довіра є так би мовити регулятором міжособистісного спілкування та відносин людини зі світом [4, с. 48]. Окрім того, О. М. Кожем'якіна виділяє кілька основних рис довіри: вона завжди є вибором, який базується на очікуванні певної вигоди чи результату; довіра – це ризик: її не виправдання породжує вразливість суб'єкта, що вступив у довірливі міжособистісні стосунки; довіра породжує залежність у випадку частого покладання або перекладання обов'язків на інших [4, с. 50].

До слова, у соціальній психології довіра є предметом багатьох досліджень зарубіжних авторів у контексті взаємин людей. Одними із них є С. Джурард і П. Лакоу, які досліджували довіру з точки зору саморозкриття внутрішнього «Я». Змістом поняттям саморозкриття, вчені вважали думки, почуття, поточні життєві проблеми, відносини з оточуючими людьми. На думку дослідників, як вдало зауважує дослідниця Ларкіна І. В., здатність до саморозкриття перед іншими є ознакою сильної і психологічно здорової особистості, у той час як усі спроби приховати наше справжнє «Я» і створення фальшивого образу призводить до відчуття самотності, ізоляції та відчуження, а придушення важливих внутрішніх переживань може стати результатом психосоматичних розладів. Окрім цього, вони вказували на важливість становлення довіри у ранньому дитячому віці, що в подальшому впливає на психіку вже дорослої особистості [6, с. 128]. Отже, як свідчить проведений аналіз вивчення феномену довіри у зарубіжній літературі, можемо зробити висновок, що роль довіри у міжособистісних стосунках приділяється надзвичайно багато уваги.

Висновки. На основі вище сказаного можна стверджувати, що довіра є одним із ключових елементів виживання окремих індивідів як у первісних, так і сучасних соціальних групах та. Також, на нашу думку

Питання психології

доцільно зазначити, що довіра є одним із найважливіших факторів, які визначають нормальне існування окремої особистості у сучасному суспільстві. Окрім цього, поняття довіри також може розглядатись із точки зору економічних, політичних, соціальних та філософських підходів. Підсумовуючи викладене, можемо наголосити на тому, що

основа довіри, як психологічного феномену, до навколишнього світу та людей формується у ранньому дитинстві. В основі цього лежать відносини з найближчим оточенням дитини, і спираючись на базову довіру чи недовіру, сформовану у дитинстві, особистість будує усі свої подальші відносини із зовнішнім світом.

Список використаних джерел

1. Андрущенко Г. І. Розвиток соціологічної думки щодо вивчення поняття «довіра». Український соціум, 2009. № 4 (31). С. 7–15.
2. Дубина М. В. Міждисциплінарний підхід до визначення змісту категорія «Довіра». Молодий вчений, 2015. №2. С. 1044 – 1047.
3. Єрмакова Н. О. Довіра до себе як особистісна детермінанта професійного зростання студентів юнацького віку. Збірник наукових праць «Вісник післядипломної освіти». 2019. № 6 (19). С. 241–249.
4. Кожем'якіна О. М. Довіра в сучасному соціумі. Вісник Інституту економіки та прогнозування, 2011. №1. С. 48–53.
5. Крива Н. Л. Проблема довіри в сучасній психології. Теорія і практика сучасної психології, 2018. №5. С. 128–132.
6. Ларкіна І. В. Соціально-психологічні функції довіри: сучасний погляд. Актуальні проблеми психології, 2011. №31. С. 124–132.
7. Столяренко О. Б. Психологія особистості. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 279 с.
8. Ильин Е. П. Психология доверия. Санкт Петербург: Питер: «Мастера психологии», 2013. 304 с.
9. Маслоу А. Самоактуализация. Психология личности: тексты. Москва: МГУ, 1982. С. 108–117.
10. Скрипкина Т. П. Психология доверия. Москва: ACADEMIA, 2000. 264 с.
11. Эрикссон Э. Идентичность: юность и кризис. Москва: Прогресс, 1996. 86 с.
12. Fromm E. The Revolution of Hope: Toward a Humanized Technology. American Mental Health Foundation, 2011. 162 p.
13. Giddens A. The consequences of modernity. Cambridge: Polity Press, 1992. 200 p.

References

1. Andrushhenko G. I. (2009). Rozvytok sociologichnoyi dumky shhodo vyvchennya ponyattya «dovira» [Development of sociological thought on the study of the concept of "trust"] *Ukrayinskyj socium*. 4 (31): 7–15. (In Ukraine).
2. Dubyna M. V. (2015). Mizhdyscyplinarnyj pidxid do vyznachennya zmistu kategoriya «Dovira» [Interdisciplinary approach to determining the content of the category "Trust"]. *Molodyj vchenyj*. 2.: 1044 – 1047. (In Ukraine).
3. Yermakova N. O. (2019). Dovira do sebe yak osobystisna determinanta profesinogo zrostannya studentiv yunaczkgogo viku [Self-confidence as a personal determinant of professional growth of young students]. *Zbirnyk naukovykh prac «Visnyk pishyad'plomnoyi osvity»*. 6 (19): 241–249. (In Ukraine).
4. Kozhemyakina O. M. (2011). Dovira v suchasnomu sociumi [Trust in modern society]. *Visnyk Instytutu ekonomiky ta prognozuvannya*. 1.:48–53. (In Ukraine).
5. Kryva N. L. (2018). Problema doviry v suchasnij psychologiiyi [The problem of trust in modern psychology]. *Teoriya i praktyka suchasnoyi psychologiiyi*.5.: 128–132. (In Ukraine).
6. Larkina I. V. (2011). Socialno-psychologichni funkciyi doviry: suchasnyj poglyad [Socio-psychological functions of trust: a modern view]. *Aktualni problemy psychologiiyi*. 31.: 124–132. (In Ukraine).
7. Stolyarenko O. B. (2012). Psychologiya osobystosti. [Personality psychology]. Kyiv: Centr uchbovoyi literatury. (In Ukraine).
8. Iliin E. P. (2013). Psychologyya doveryya [Psychology of trust]. Sankt Pe`terburg: Piter: «Mastera psychologyy». (In Russian).
9. Maslou A. (1982). Samoaktualizacyya. Psychologyya lichnosti: tekstu [Self-actualization. Personality psychology: texts]. Moskva: MGU. (In Russian).
10. Skrypkina T. P. (2000). Psychologyya doveriya [Psychology of trust]. Moskva: ACADEMIA. (In Russian).
11. Erixson E. (1996). Identichnos: yunost i krszis [Identity: youth and crisis]. Moskva: Progress. (In Russian).

Питання психології

12. Fromm E. (2011). The Revolution of Hope: Toward a Humanized Technology. American Mental Health Foundation. (In English).
13. Giddens A. (1992). The consequences of modernity. Cambridge: Polity Press. (In English).

Резюме

Крыжановская Ю. В. студентка II курса специальности
«Психология» НУ «Львовская политехника»

Свидерская О. И. кандидат политических наук, ст. преподаватель
кафедры теоретической и практической психологии
Института права, психологии и инновационного образования
НУ «Львовская политехника»

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ПОДХОДА К ФЕНОМЕНУ ДОВЕРИЯ

Феномен доверия сегодня остается предметом научных противоречий среди представителей многих направлений исследований. С одной стороны, доверие можно считать лакмусовой бумажкой в формировании общественно-политического строя, на что указывают результаты исследований известных философов современности, в том числе и Ф. Фукуямы. С другой стороны, доверие остается тем необходимым элементом развития личности, который способствует ее самоактуализации.

Ключевые слова: доверие; самоактуализация; базальная доверие; саморазвитие; самопринятие.

Summary

Kryzhanivska Y. student of Psychology
National university Lviv Politechnic

Sviderska O. PhD in Political Science, assistant Professor,
Department of Theoretical and Practical Psychology
National university Lviv Politechnic

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ANALYSIS OF THE PSYCHOLOGICAL APPROACH TO THE PHENOMENON OF TRUST

The phenomenon of trust today remains the subject of scientific controversy among representatives of many areas of research. On the one hand, trust can be considered a litmus test in the formation of the socio-political system, as indicated by the intelligence of famous modern thinkers, including F. Fukuyama. On the other hand, trust is a necessary element of personal development, which contributes to its self-actualization.. First of all, it should be emphasized that the phenomenon of trust is the subject of scientific controversy among many areas of research.

The article is to develop a holistic understanding of the concept of trust through a thorough analysis of numerous approaches and interpretations of the concept. During the writing of the article the following tasks were set: to outline the concept of trust in terms of philosophical and historical directions of research; outline the main scientific approaches and the specifics of the study of trust from the standpoint of psychological science, in particular scientists, representatives of foreign and domestic science; to carry out the general analysis of formation of trust and its basic factors.

The research used mainly general scientific research methods: analysis and synthesis, in the study of the concept of trust, its elements and the integration of previously selected parts into a single whole; induction and deduction - through the prism of observation of the peculiarities of behavioral manifestations in people with different levels of trust and their interaction with the environment, abstraction, through the prism of the study of trust as a factor in the formation of intra-group relations, etc.

Thus, morality serves as a system of guarantees, and the very existence of universal moral norms supported by society is the basis for social trust. In the historical direction of studying the phenomenon of trust, the relations that existed in primitive society and their impact on the further development of mankind are considered. It is determined that a child with a high level of basic trust perceives the world as a stable and safe place, and people as caring and reliable.

The ethos of trust is based on a moral justification, which can have moral-theoretical, moral-practical and phenomenological dimensions. It is proved that trust is one of the most important factors that determine the normal existence of an individual in modern society. In addition, the concept of trust can also be considered in terms of economic, political, social and philosophical approaches.

Keywords: trust; self-actualization; basal trust; self-development; self-acceptance.

Received/Поступила: 25.11. 20.